41532/B/1

666

WENCESLAI JOANNIS
NEPOMUCENI
LANGSVERT,
PHILOSOPHIÆ ET MEDICINÆ DOCTORIS

HISTORIA MEDICA
MORBI
EPIDEMICI
SIVE
FEBRIS PUTRIDÆ

ANNI
MDCCLXXI, & MDCCLXXII.

ADPROBANTE CÆR. REG. CENSURA.

PRAGÆ MDCCLXXV.
IN OFFICINA LIBRARIA WOLFGANGI
GERLE.

PRÆFATIO.

Non ingenii ſuaviter delirantis ſpecioſa figmenta — veritates propono practicas, quas ægrorum lectus docuit, caſuum frequentia confirmavit.

Numero enim plurimi, varietate inſignes, ægri nobis omnibus ſe ſe offerebant, quotquot lugubri illo Epidemiæ in Bohemia graſſantis tempore medicinam exercuimus medici. Ut vero omnium ſymptomata varia recenſere, inutile, immo impoſſibile, mihi ſemper viſum fuerat; ita generalem morbi adumbrare ideam, qualis ex plurimorum caſuum ſingularium varietate obtineri poterat, & neceſſarium, & dignum fore, exiſtimaveram; ut morbi hujus atrociſſimi hiſtoriam — haud levis momenti Annalium noſtrorum partem — ea, qua obſervavi, ſimplicitate, eodemque animi candore exponerem.

Non diffiteor, alios, ingenio præditos acriori, plura forte in hac epidemica febre vidiſſe; ego ea ſolum, quæ certo vidi,

 hic

hic delineavi, nullo verborum ornatu nulla hypotheſium ſubtilitate — ſola ſimplici & inconcuſſa veritate communitus.

Quamobrem prior tractatus mei Sectio morbi epidemici, ſive febris putridæ, quæ ab anno 1771 *vere incipiente uſque ad autumnum anni* 1772 *in Bohemia graſſata eſt, cognitionem duntaxat hiſtoricam offert; dum Capite I. aeris conſtitutionem victus rationem, & febris hujus putridæ originem, ac progreſſum; II. Febris ejusdem ſymptomata, & prognoſin; III. ejus curandi rationem, ut obſervata fuerat, ſimpliciſſime proponit.*

Philoſophicam hujus morbi cognitionem Sectio altera complectitur; quæ Capite I. febris hujus putridæ naturam, II. cauſas, III. ſymptomatum rationem, IV. denique remedia morbo huic adpropriata, ex certis Medicinæ principiis, caſta ratiocinii lege, deducit.

Tu L. B. conatus meos boni conſule — ama me! Dabam Pragæ Bohemorum in Muſæo meo XI. Calend. Februar. Anno ſalutis MDCCLXXV.

SEC-

SECTIO I.

HISTORIA FEBRIS PUTRIDÆ ANNI 1771 & 1772.

CAPUT I.

DE AERIS CONSTITUTIONE, VICTUS RATIONE, ET FEBRIS PUTRIDÆ ORIGINE, AC PROGRESSU.

§. I.

Lugubrem profecto morbi triſtiſſimi hiſtoriam hic recenſere conſtituimus, qui cariſſimam nobis Patriam Inclytum Bohemiæ Regnum anno a partu Virgineo 1771, & 1772 late depopulabatur, atque ingentem incolarum ſtragem perfecerat; ut ex morbi hujus fu-

neſtiſſimi origine, decurſu, & fine tanto magis Supremi NUMINIS Omnipotentiam, ac Providentiam inceſſanter laudemus (*a*); dein Auguſtiſſimorum etiam Principum Noſtrorum, Auguſtiſſimum hic Romanorum Imperatorem, ac Corregentem JOSEPHUM II. Auguſtiſſimamque Illius, & Patriæ noſtræ Matrem, Imperatricem &c. Reginam noſtram Apoſtolicam MARIAM THERESIAM, intelligimus, horum, inquam, Clementiſſimorum Principum indefeſſam curam, atque ſollicitudinem orbi litterato, ac univerſæ poſteritati commendemus; ut denique, quidquid in Medicinæ progreſſum, atque generis humani utilitatem ex morbi hujus hiſtoria redundare poteſt, clare nitideque exponamus.

§. 2.

Quod ut tanto fiat exactius, exemplo magnorum Virorum SYDENHAMI, & PRINGLE, aeris conſtitutionem, omniumque, quæ his annis tam ante natam hanc epidemiam, quam eadem graſſante, acciderunt, quæque ad ejus morbi originem, progreſſum, aut terminum quidpiam conferre potue-

(a) *Morbi* enim *acuti ut plurimum DEum habent Authorem, ſicut Chronici nos ipſos*, inquit SYDENHAMUS in *Diſſert. Epiſtol. Oper. p. m.* 394.

tuerunt, breviſſimam, ſimpliciſſimamque enarrationem, fideliter hic præmittemus.

§. 3.

Atque inprimis omnes, quotquot benigniſſima NUMINIS Providentia a morbo hoc funeſtiſſimo ſeu immunes conſervavit, ſeu eodem correptos priſtinæ iterum ſanitati reſtituit, & in hodiernum uſque diem ſuperſtites eſſe voluit; nos certe omnes indelebili memoria tenemus, anno 1769 vere, æſtateque tota, & autumno pluvias frequentiſſimas, maximasque accidiſſe; ex quibus inundationes plurimorum agrorum natæ, loca fluviis vicina, domusque ipſæ his adſitæ devaſtatæ, innumerique diverſi generis novi aquarum rivuli hinc inde orti; a quibus etiam natæ ſunt maximæ cellarum ſubterranearum per totam fere urbem, in locis etiam ſat elatis, inundationes, atque in iis denique cellis, in quibus ab immemorabili tempore nulla aqua conſpiciebatur, nunc eadem abundabat adeo, ut maximo etiam, & indefeſſo operariorum labore eliminari haud potuerit, donec eadem iterum ſenſim, & ſponte ſua diſparuiſſet.

§. 4.

Anno vero 1770 vere adpropinquante: aura ſatis ſerena, amœnaque fuit; at ſubito die 19 Martii ingentem nivium quantitatem urbem noſtram, agros omnes, univerſam fere Regni noſtri ſuperficiem (nam de ſolo Bohemiæ Regno, ejusque morbo epidemico nobis ſermo eſt) adeo obruere vidimus, ut non facile noſtrum cuipiam ejusmodi nivium copiam videre contigerit. Ab hac itaque enormi nivium quantitate non modo aeris inclementia ſumma nata, diuque protracta eſt; ſed iisdem etiam nivibus ſolutis, magnæ iterum in locis plurimis inundationes ſubſequebantur; ſegetes vero, unica ſpes agricolæ, & commune omnium facile mortalium pabulum, adeo peſſumdabantur, ut nonniſi earundem penuria maxima paulo poſt ſperari potuerit.

§. 5.

Nec ſatis erat: humida etiam & frigidiuſcula fere tota hujus anni æſtas fuerat, autumnusque ſimilis, jam calore, jam frigore, jam aura ſereniore, jam nubila, admodum varius, vento utplurimum aquilonio ac violento, & pluvia frequentiore inamoenus; donec circa Novembris medium nives

&

& gelu adparerent, quæ tamen frequentibus iterum pluviis interrumpebantur, adeo ut finem hujus 1770 & initium 1771 anni pluvia & aura nebuloſa ac nubila concomitarentur. Quam nivium in vere (§. 4.) copia minabatur ſegetum penuriam, ea mox meſſis tempore comparuit, & de die in diem augmentum accepit, atque panis jam cariore pretio venditus eſt. Miſeri itaque homines, qui duriore labore victum quærere coguntur, inopia & fame premi ceperunt. Obſervabantur jam ſub finem ejusdem 1770 anni quidam febre, putrida medicis dicta, laborantes ægri, quorum tamen numerus cum exiguus fuerit, morbus ipſe pro ſporadico habebatur.

§. 6.

Verum enim vero aura hæc humida nebuloſa & pluvia, quæ initium anni 1771 fecerat (§. 5), gelu ſubitaneo, & nivibus aſperior facta eſt, mox iterum pluvia, nivibusque, & gelu, alternatim ſe ſe excipientibus; eæque auræ viciſſitudines per totam hyemem uſque ad veris initia perſiſtebant; inprimis vero die 17 Martii fluvius Moldava ultra littora ſua tantopere extendebatur, ut plurimas fluvio huic vicinas domus per aliquot etiam dies inundaret. Inte-

terea cerealium inopia indies creverat; nihil tamen de ulteriori febris putridæ progreſſu menſibus his Januario, Februario, & Martio, in urbe noſtra obſervabatur.

§. 7.

Inundationem hanc (§. 6.) excepit ineunte vere aeris calor, mox tamen iterum gelu intenſiore, nivibus, & pluviis interruptus; talis fuerat totus menſis Aprilis: Majus etiam pluvia, & ventis aquiloniis inamœnus fuit, ſub finem tamen calidior; ſed iterum Junio menſe aura nubila & pluvia uſque ad ſolſtitii tempus perduravit. Verum interea rei frumentariæ inopia tanta erat, ut, inprimis Majo menſe, homines etiam cum ſanitatis vitæque periculo panem redimere non dubitaverint; etſi interea ab Inclyta Regia Commiſſione Politica, ab Inclyto Regio Gubernio, & a Celſiſſimo inprimis Principe CAROLO EGONE A FÜRSTENBERG omnia remedia adhiberentur, quibus hic annonæ defectus ſuppleri, atque miſerorum hominum ſuſtentationi uberius proſpici poſſet. Cum tamen hæc frugum inopia non ſubito pro votis levari poſſet, panis ater, quo alias milites veſci ſolent, civibus diſtribuebatur; idoneum ſane medium, quo fami ſuæ opitula-

ren-

rentur miſeri homines, victus tamen multorum hominum viſceribus inconſuetus, eorumque vitæ generi inconveniens. Sed quid de miſerandis ruriculis dicemus? quibus ſagaciſſima hæc Ill. Procerum Providentia ob ſummum undique annonæ defectum proſpicere minus poterat, etſi omnibus viribus adniteretur. Et profecto miſeri hi mortales, qui panem atrum alias in deliciis habent, utpote eorum vitæ generi maxime adpoſitum, nunc pane ex ſolis furfuribus, immo radicibus variis, & terra potius dixeris, parato utebantur; herbis, & radicibus variis veſcebantur; immo carnibus animalium, etiam morbis enectorum, & jam terræ commiſſorum, ac putridorum, clam erutis famem ſuam lenire conabantur. At eodem ſimul tempore febris putrida indies increvit, & jam epidemica fieri cepit, licet Nobiliſſimum DD. Medicorum Collegium, & ipſa etiam Inclyta Regia Sanitatis Commiſſio nihil non agerent, quo pro viribus ſuis malo graſſari incipienti ſe ſe opponerent. Febri huic putridæ etiam febres intermittentes, potiſſimum tertianæ, intermixtæ erant.

§. 8.

Solſtitium æſtivum comitabatur calor, qui progrediente æſtate increvit, frequenti ta-

tamen pluvia, & vento ſæpe frigido ſatis (menſe inprimis Julio, & Auguſto) interruptus, circa æſtatis finem iterum multum æſtuans. Hoc tempore induſtria, & aſſiduo labore Ill. Procerum noſtrorum annonæ defectus minuebatur, conquiſitis undique, & magno etiam pretio redemtis frugibus; acceſſit etiam meſſis, quæ tamen, ob magnam aeris humiditatem, ob multos a prægreſſis inundationibus (§. 3. 6.) devaſtatos agros, & ob multorum agricolarum inopiam, qui agros ſuos hoc anno incultos relinquere cogebantur, valde parca erat.

§. 9.

At Regnum noſtrum tot oppreſſum calamitatibus, tot tamque funeſtis obrutum malis, præſentia ſua recreavit Auguſtiſſimus Romanorum Imperator JOSEPHUS II. atque, quod olim Vindobonenſibus a piiſſimæ memoriæ, tanto Filio digniſſimo Patre, Auguſtiſſimo Romanorum Imperatore FRANCISCO I. factum exemplo accepit, dum Is aqua a confracta glacie oppreſſis civibus in Sub-Urbio Vindobonenſi etiam cum vitæ periculo panem diſtribuit; hoc Auguſtiſſimus, atque Clementiſſimus Princeps nobis præſtiterat, dum triticum ex Hungaria adferri juſſit, quo miſeri homines

nes in toto Bohemiæ Regno alerentur; & cum febris putrida interea late undique graſſaretur, atque cura Ill. Procerum Noſocomia publica conſtituerentur, Auguſtiſſimus hic Imperatot eadem non modo amplificavit, omnibusque neceſſariis ſubſidiis exornavit; ſed etiam inaudito ſane exemplo, Majeſtatis ſuæ ſplendore miſerrimos ægros ibi decumbentes recreavit, viſitavit, confortavit. Auguſtum ſane tanti Imperatoris exemplum! quo & ſuum erga ſingulos, viliſſimos etiam, amorem conteſtaretur, & omnium, miſerrimorum etiam, neceſſitati proſpiceret, omnesque ad debita ægris officia præſtanda exemplo ſuo animoſe exhortaretur.

§. 10.

Autumnus hujus 1771 anni frigidus, nebuloſusque fuit, ventus validior ſæpe adfuit, non raro calor major interceſſit. Demum gelu, nives, & pluviæ, per vices ſe ſe exceperunt, & finem huic anno impoſuerunt. Victus inopia laudatis (8. 9.) auxiliis multum mitigata fuit; febris tamen epidemica hucusque perſtitit.

§. 11.

Annus 1772 gelu intenſiore & nivibus inchoabat, cui menſe Februario pluvia ſucceſſit; gelu tamen iterum & nives hyemem terminarunt; febris epidemica hoc tempore adhuc graſſabatur.

§. 12.

Ver aura calidiore, nubibus tamen & pluviis interſperſis, nos recreabat; febris putrida ſenſim minui cepit, & febres intermittentes tertianæ comparuerunt.

§. 13.

Æſtas ſerena calida fuit, pluviis ſalutaribus irrigata; ſimilisque autumnus fuit: meſſis ampla cerealium penuriam omnem ſuſtulit. Atque hoc tempore funeſtiſſima hæc epidemia, quæ tot mille hominum clades perfecit; quæ tot parentibus filios, filiis parentes, viris cariſſimas uxores, uxoribus maritos, amicos amicis eripuit; quæ tot homines paupertati in hodiernum uſque diem manicipavit; quæ tot triſtia ſui monumenta poſt ſe reliquit; hæc, inquam, teterima lues, favente Divina Providentia, extincta eſt, tertianis ſolummodo febribus aliquantiſper permanentibus.

CA-

CAPUT II.

DE FEBRIS PUTRIDÆ SYMPTOMATIBUS, ET PROGNOSI.

§. 14.

Supereſt, ut ipſam morbi atrociſſimi hiſtoriam ea, qua par eſt fidelitate recenſeamus. Morbus in plerisque aliquot diebus ante ſe adnuntiabat, prægreſſa magna laſſitudine, capitis gravitate, lumborum, genuumque dolore, ſapore oris jejuno tempore ingrato & amaro, appetitu exiguo, ſomno perturbato, quandoque cephalalgia magna, quæ aliquot diebus perſiſtebat absque alio ſymptomate; non raro tertianæ ſpecie ſub principium ludebat; alii adhuc obambulantes delirare ceperunt (*a*); alios vis morbi ſubito proſtravit (*b*).

§. 15.

(a) Similia obſervavit CEL. PRINGLE Obſerv. P. III. cap. 4. p. m. 191, & ſeqq. & cap. 7. p. m. 274, & ſeq.

(b) Morbus enim non eadem, ſed ſecundum variam ægri conſtitutionem, & occaſionem datam diverſa ſe oſtendebat facie, diverſæque etiam indolis erat, adeo ut quosdam ſubito cum dejectione momentanea virium invaſerit; alios lento pede adgreſſus, auctus tandem graviter die

§. 15.

Sequebatur tum horripilatio, frigus, cui ſucceſſit ſiccus & acer calor (*a*); pulſus, qui frigoris tempore parvus & celer erat, accedente calore magnitudine augebatur, quandoque valde fortis, non tamen durus erat; in quibusdam tamen nec frigoris, nec caloris augmentum valde notabile fuit, pulſusque ſano fere ſimillimus. Cephalalgia in quibusdam augebatur, in aliis fere nulla adfuit; nauſea, & vomitus etiam nonnullos cruciabat; ſitis; ructus; oris amarities, frequenter increſcebant. Febris plerumque noctu validior mane remiſſior erat, nunquam tamen

die octava vel nona morbi; quosdam ſub larva febris catarrhalis, aut rheumaticæ, quandoque etiam cum acrioribus artuum doloribus, alios ſub ſpecie febris intermittentis variæ, quosdam longe alia facie adgreſſus ſit.

(a) Acrem hunc calorem in febribus putridis jam GALENUS obſervavit; dum inquit: *Febrium, quæ a putredine oriuntur, maximum indicium eſt mordacitas & acrimonia caloris; quæ perinde ac fumus nares & oculos, ſic ipſa erodere tactum videtur. — Non ſtatim ea qualitas, admota manu diſcernitur, & per moram prædicta caliditatis ſpecies effertur ex penitioribus partibus.* GALENUS de differ. Febr. Lib. I. cap. VII. Similem calorem acrem in febre carcerum obſervavit CEL. PRINGLE P. III. cap. 7. p. m. 277, & ſeq.

tamen penitus ceſſabat; æger vero potiſſimum triſtis & dejectus erat. Lingua alba, flava, ſordida, & dentibus ſordes ſimiles adhærebant; alias ſicca, dura, aſpera, nigra lingua fuit; halitus oris ingratus (*a*).

§. 16.

Urina copia, colore, & conſiſtentia multum variabat (*b*); alvus quandoque clauſa erat, quandoque levis diarrhoea aderat absque levamine; cutis alias ſicca, alias madida fuit pariter absque levamine; febris ſingulis diebus exacerbabatur, plerumque ſine

(a) In quibusdam enim erat in principio impuritas primarum viarum ex cacochylia collecta, quæ iterum in quibusdam erat fomes, ſeu cauſa materialis manifeſto, in aliis demum nullum in febrim exercuit imperium, neque expulſa febrim infregit; in aliis fomes, ſeu cauſa materialis mali in ſanguine, nullo vitio in primis viis adparente, hærebat; in quibusdam materies ſordida in ſanguine nata ſubito cum horrore in principio morbi ad primas vias deferebatur, quæque colluvies iterum non ejusdem, ſed diverſæ, obſervabatur indolis. Nullus proinde ſymptomatum morbi, in omnibus ægris, conſtans adparatus, neque idem ſuccedens ordo eorum, & ſeries, ſed omnia hæc in diverſis ægris diverſa erant.

(b) Similes urinæ varietates in febre carcerum vidit CEL. PRINGLE P. III. cap. 7. p. m. 276.

ullo temporis ordine, quæ tamen exacerbationes in quibusdam vix percipiebantur. Sæpe vermes, lumbricis ſimiles, per ſuperiora aut inferiora excernebantur (*a*); quandoque etiam icterus hanc febrem comitabatur; auditus plerumque gravis fiebat (*b*).

§. 17.

In quibus morbus valde atrox fuit, & ſæpe omnibus remediis ſuperior, aut mala medicatione pejor redditus, in his febris ſenſim augebatur, & quandoque a nimia ſanguinis diſſolutione ingens & non ſiſtenda narium hæmorrhagia, diebus non criticis, contingebat; acceſſere deliria; abdomen mirum in modum tumebat; inſenſilitas aderat, & alvi, urinæque excretiones involuntariæ fiebant; ſudore diffluebant ægri; pulſus celer, parvus, & inæqualis fuit; reſpiratio frequens, anheloſa, difficilis; foetor excretorum cadaveroſus; convulſiones, tendinumque ſubſultus; decubitus ſupinus, &

(a) Vermibus lumbricorum ſimilibus ſtipata fuit febris putrida, quæ anno 1757, & 1758 Pragæ graſſabatur. VERBEK Diſſert. inaug. Sect. V. §. II.

(b) Surditas vel auditus gravis in hoc morbo mali ominis non eſt, monente ILL. B. de SWIETEN de Morb. Caſtr. p. 139.

& verſus lecti partem inferiorem delapſus; æger omne auxilium reſpuebat, & continuo delirans loquebatur; tremebat, & muſcas ac feſtucas capiebat; oculi luctuoſi, involuntariis lachrymis humidi; pulſus adeo celer & parvus ſiebat, ut numerari non potuerit; anxietas ingens; ſudor frigidus inæqualis; thoracis repletio, mors.

§. 18.

Multi abſque ullo exanthematum veſtigio vel ſanitati reſtituti ſunt, vel e viventium numero ſublati; alii miliaribus rubris, albis alii, alii maculis purpureis, pauci etiam lividis ſcatebant, inprimis ubi humorum corruptio maxima aderat; aut qui ex vulgi imperitia regimine nimis calido tractabantur (*a*).

 §. 19.

(a) Symptomata febris putridæ ſequentia enumerat CEL. HOME: *Adſunt calor intenſus, mordax, & remittens; pulſus tenſus, parvus, frequens & inæqualis; pulſatio arteriarum carotidarum & temporum; ſumma virium proſtratio & imbecillitas; animus anxius, dejectus, & peſſima quævis ominans; nauſea, vomitusque bilis nigræ; dolor capitis & temporum; oculi inflammati & dolentes circa fundum; color infumatus, tinnitus aurium; reſpiratio laborioſa, interrupta cum ſuſpiriis, & anima foetida; dolores in ventriculo,* artu-

§. 19.

Quos morbus violentia (§. 17.) recenſita adgrediebatur, ii plerumque die morbi 6° aut 9°, quidam etiam 12° & 13° occubuere; qui vero mitiorem morbi gradum experti ſunt, ii plerumque die morbi 14° judicati ſunt, & ſi hoc die criſis perfecta non fuerat, potiſſimum die 17° perfecte judicabantur; rariſſime criſis ad 21um diem protrahebatur. Evacuatio critica communiter per urinam, & ſudorem fiebat, quandoque etiam per alvum (*a*); rariſſime metaſtaſes in alia corporis loca contingebant

artubus, & dorſo; decubitus difficilis; tremor; delirium; lingua primo alba, dein nigra, aridaque; labia & dentes tenaci ſorde oblinita; ſanguis lividus, diſſolutus, vix cohærens, citoque putreſcens; ſitis inexplebilis, cum oris amaritudine; urina primo pallida, ſed in morbi incremento ruberrima, immo aliquando nigreſcens, cum ſedimento inſtar fuliginis; ſudores foetidi & ſanguine ſæpe tincti; dejectiones graveolentes, lividæ, nigræ, vel ſanguineæ; maculæ lividæ parvæ, inſtar morſus pulicum, petechiæ, vel ſi latiores, vibices dictæ, hæmorrhagiæ, aphthæ, ulceratio faucium, & ſingultus. Princip. Medicin. p. 81, & ſeq.

(a) Multis, ſine ulla evacuatione notabili obſervata, morbus ſolvebatur.

bant (*a*). Abſoluta bona criſi, ſi æger congruo victus regimine utebatur, vires priſtinæ cito rediere, in quibusdam tamen tardius; in aliis ob diætæ errores recidivæ faciles fuerunt, ſubinde lethales, ſubinde tamen iterum ſanabiles (*b*).

§. 20.

Homines inprimis mediæ ætatis hac febre putrida adficiebantur, quanquam juvenes etiam, & ſenes eadem correpti fuerint: ii,

(a) In uno enim alterove metaſtaſis ad parotides fiebat, aut aliquando ad partes muſculoſas, aut ad extremitates inferiores, aut ad ſcrotum, & exulcerationem, vel gangrænam, his partibus inducebat; quæ metaſtaſis ad viſcera decumbens occidebat ſubito. Talem metaſtaſin ad pulmones factam, cum ægri interitu, obſervavi.

(b) In quibusdam febribus epidemicis, recidivæ obſervantur, quin manifeſtam redeuntis mali cauſam, quis divinari poſſit, ut in febre petechiali epidemica Viennæ ab anno 1757 ad 1759 graſſante obſervavit CEL. HASENOEHRL, qui ſuſpicabatur, in quibusdam corporibus tam copioſam adfuiſſe materiam, ut minera ejus per efflorefcentias cutaneas neutiquam exhauſta fuerit, atque ſuperfluam illam materiam extra territorium circulationis ablegatam, pro tempore ibi inertem commoratam fuiſſe, ſtatione vero relicta denuo in maſſam ſanguineam remeaſſe, novamque ebullitionem febrilem induxiſſe. Hiſt. Febr. Petech. p. 45.

ii, qui victu pejore utebantur, magis hac febre ægrotabant, & ii etiam, qui triſtioribus animi pathematibus ſubjecti fuerant, gravius hoc morbo adficiebantur, & vix eorum quiſpiam evadebat (*a*).

CAPUT III.

DE FEBRIS PUTRIDÆ CURANDI RATIONE.

§. 21.

Ut methodum medendi exponamus, æger incipiente morbo (§. 14.) mox debito regimini committebatur; motus videlicet corporis conſuetos & labores ſuos intermittens, victu parciore & tenuiore utebatur, pro potu ordinario aquam cum ſucco citri, aut decoctum hordei cum nitro & oxymelle ſimplici aut ſpiritu vitrioli ad gratam aciditatem

(a) Similiter de febre putrida ſcribit CEL. HOME, dum inquit: *Qui laxo habitu, ſanguine phlegmatico ſanguineo, animoque moeſto præditi ſunt; qui pravorum alimentorum ingluvie, venere, fame, laboribus, vigiliis debilitati, facillime hoc morbo corripiuntur, & difficillime emergunt.* Princip. Medicin. p. 80, & ſeq.

tatem paratum exhibebatur; pauperes vero aquam cum aceto ſumere jubebantur (*a*).

§. 22.

Quibus pulſus fortis, duriorque fuit, & temperies ſanguinolenta, iis vena ſecari debuit, etiam quandoque repetitis vicibus (*b*), & ſanguis cruſtam phlogiſticam ſæpe habuit (*c*); quibus vero ejusmodi pulſus aut plethora non aderat; iis venæſectio neutiquam adminiſtrata fuit.

(a) Non quidem generalis ſtatui ſecure potuit methodus medendi; aliis enim venæſectio, aliis emetica, aliis purgantia, aliis veſicantia, profuerunt, quibusdam obfuerunt, neque in ulteriori morbi decurſu omnibus methodus antiphlogiſtica, nitroſa; aliis antiſeptica, aliis cardiaca excitantia &c. palmam eripuerunt. Hinc primaria duntaxat rationis medendi capita hic adtingam.

(b) Venæſectionem ſub his circumſtantiis etiam laudavit CEL. PRINGLE P. III. cap. 4. p. m. 325, & ſeq. & cap. 7. p. 295. & ILL. de SWIETEN de Morb. Caſtr. p. 140. & Dresdenſes Medici. *Dresdn. Magaz.* 1 *Band*, 2 *St. p.* 70.

(c) Similem cruſtam in febre carcerum ſæpe vidit CEL. PRINGLE P. III. cap. 7. p. m. 276. Cruſtam etiam ſæpenumero phlogiſticam, ſat denſam, etiam dum repetitis vicibus ſanguis detrahebatur, obſervavit CEL. HASENOEHRL in febre petechiali, quæ ab anno 1757 uſque ad annum 1759 Viennæ graſſata eſt. Errant ita-

§. 23.

Quibus ultra biduum, etiam ſub majori potus diluentis uſu, os ſordidum, & continuus vomendi conatus permanſit, ſine inflammatione concomitante, iis emeticum ex radice Ipecacuanha, aut tartaro emetico exhibitum fuit, varia doſi pro ætatis, & temperiei varietate (*a*); quidam eorum ab emetico tempeſtive exhibito ſtatim levabantur, & morbum integrum profligatum gaudebant; alii ſine emetico æque facile ſanabantur; alii demum, eodem neglecto, morbum graviſſimum ipſa morte terminarunt. Quibus emeticum exhibere non licuit, iis repetitæ rhei cum ſale aliquo medio exhibiti doſes egregie profuere. In alvo adſtricta (§. 16.) etiam clyſmata emollientia bene adhibebantur.

§. 24.

itaque, qui ſanguinem in morbo petechiali ſemper putridum & ſolutum eſſe credunt, ut recte animadvertit laudatus HASENOEHRL Hiſt. febr. petech. p. 21, & jam dudum oſtendit ILL. de HAEN Rat. Med. IV. p. 202.

(a) Emeticorum uſum, ubi nulla inflammatio adeſt, etiam laudat CEL. PRINGLE P. III. cap. 4. p. m. 226, & ſeq. & cap. 7. p. 296, & ILL. SWIETEN de Morb. Caſtr. p. 141. & in febre epidemica putrida, quæ anno 1759 Dresdæ graſſabatur, emetica ſummopere laudata legimus. *Dresdniſch. Magazin 2 Band. 1. St. p. 33. & ſeq.*

§. 24.

Ubi vero morbus conſueto ordine (§. 15.) decurrebat, mixturæ ex aquis diapnoicis, nitro, ſtibio diaphoretico non abluto, lapidibus cancrorum, & ſyrupo quodam acidiuſculo, aut ſimilibus propinabantur; quibus & febris minueretur, & humorum putrida corruptio impediretur (*a*). Diæta his, præter potum (§. 21.) deſcriptum, erant juſcula hordeacea cum ſucco citri, leves panatellæ, aut, qui huic adſueti erant, tenue jus carnium cum citri ſucco; fructus etiam horæi his concedebantur.

§. 25.

Si adhibitis remediis illis (§. 22. 23. 24.) febris tamen continuabat cum magna cephalalgia, aut delirio, epiſpaſtica pedibus adplicata fuerunt; iisque non ſufficientibus, veſicantia larga ſuris, femoribus, nonnunquam brachiis etiam, & intra ſcapulas adplicabantur; hæc, ſi tempeſtive, & larga ſatis adhibita fuerunt, ſæpe optime a delirio levarunt ægrum, inprimis vero ea, quæ intra ſcapulas locabantur: quibus nullas veſicas,

(a) Medicamenta ſimilia etiam in eadem febre epidemica Dresdenſi adhibita fuerunt. *Dresdniſch. Magazin* 1 *Band*, 2 *St*, *p*. 71.

cas, etiam repetita, levarunt, ii certo moriebantur; licet etiam eorum, quibus amplas veſicas extraxerunt, multi occubuerint.

§. 26.

Ubi humorum corruptio magna (§. 18.) aderat, in his egregie profuit cortex peruvianus, ſive in ſubſtantia, ſive in extracto exhibitus, atque ab eodem mire reficiebantur ægri.

§. 27.

Ad linguæ nimiam ſiccitatem levandam mucilago ſeminum cydoniorum cum melle roſarum optime conducebat.

§. 28.

Morbo jam perfecte judicato (§. 19.) lene purgans ex tamarindis, rheo, foliis ſennæ, manna, ſale polychreſto, & ſimilibus exhibebatur; & corpus cibis levioribus eupeptis refici, non opprimi, debuit; leni ſimul corporis motu accedente. Atque hæc eſt morbi hujus epidemici, ejusque curationis hiſtoria, quam fidelis obſervatio nobis communicaverat; reliquum jam eſt, morbi hujus naturam, cauſas, ſymptomata, & curandi methodum adcuratius examinare.

SEC-

SECTIO II.

EXPOSITIO MEDICA DE NATURA, CAUSIS, SYMPTOMATIBUS, ET CURANDI METHODO FEBRIS PUTRIDÆ ANNI 1771 & 1772.

CAPUT I.

DE FEBRIS PUTRIDÆ NATURA.

§. 29.

Quicunque hiſtoriam (§. 14 ad 18.) enarratam exactius perpendit; is ſane perſpiciet clariſſime in miſerrimo hoc ſtatu actiones hominis vitales, naturales, & animales, multas omnino, & præcipuas læſas fuiſſe: quum igitur omnis humani corporis conditio, quæ dictas actiones lædit, morbus vocetur, atque morbi ejusmodi magnitudo, & periculum ex actionum plurium ac primariarum læſione cognoſcatur; liquido adparet, ſtatum (§. 14 ad 18.) deſcriptum, morbum certe fuiſſe magnum, & periculi plenum.

§. 30.

§. 30.

Verum omnis morbus, in quo a cauſis internis orta horripilatio, pulſus velox, & calor vario morbi tempore vario gradu cum læſione unius, vel plurium functionum naturalium, animalium, vel vitalium, adeſt, febris dicitur *(a)*. In noſtro vero morbo (§. 29.) hæc omnia adfuere (§. 15.); ergo morbus noſter febris dici debet.

§. 31.

Febres autem omnes aut cito in ſanitatem vel mortem terminantur, & acutæ ſeu breves dicuntur; aut longo tempore protrahuntur, & chronicæ vel lentæ adpellantur

(a) Frequentia pulſus primo a SYLVIO inter ſymptomata febrium pathognomonica numerabatur. Sed caloris majus minusve augmentum æque inter hæc locum meretur, quia in omni febre & in unoquoque febris ſtadio, immo in rigoribus detegitur. Læſio functionum merito inter notas febrium pathognomonicas collocatur, quia ſemper adeſt nonnulla, & febrem ab accelerato per motum vinumque ſanguinis curſu diſtinguit: ſed hæc læſio nullis certis inſignitur ſymptomatibus: ergo a prioribus ſolis deducenda eſt febrium natura. HOME Princip. Medicin. p. 61.

tur (*a*). Febris iterum noſtra (§. 30.) ultra 13, 17, aut 21 diem non protrahebatur, & intra hanc periodum vel in ſanitatem, vel in mortem terminabatur (§. 19.); igitur ex genere acutarum fuit.

§. 32.

(a) Hæc diviſio, uti manca & difficilis, quando morbi in ordinem digerendi, merito culpatur. 1*mo*: Plurimi enim morbi modo acuti, modo longi ſunt, quales febres continentes & intermittentes, febris hectica, epilepſia, apoplexia, paralyſis &c. 2*do*: Hæret medicus morbo incipiente, utrum ad acutos vel chronicos referendus ſit. 3*tio*: Morbo finito, non adhuc ſemper de ordine conſtat; tempore genera determinante, nondum circumſcripto. 4*to*: Mala plane repugnantia, quales morbi cum citato & morbi cum tardo pulſu, in eundem ordinem rediguntur. 5*to*: Nonnulli morbi, quales dolores rheumatici, tuſſis, odontalgia, diſtillatio, dolor colicus &c. neque acuti dici poſſunt, quia non perimunt; neque utique longi, quia vel cito finiuntur, vel facile ſanantur. Ob has cauſas CEL. HOME diſplicet, & rejicitur hæc antiqua morborum diviſio. Princip. Medicin. p. 58. Verum quoniam hæc, fatente ipſo CEL. HOME, HIPPOCRATIS ante ævum ortum habuit, a CÆLIO AURELIANO, & ARETÆO præcipue exculta, & a plerisque practicis ad hoc uſque tempus in auxilium vocata fuit, neque nos eadem in determinanda morbi noſtri natura uti dubitavimus. Accedit, quod nobis non morbos, ſed febrium genera, ita dividere placuerit.

§. 32.

Porro morborum genera variare plurimum ratione temporum anni, tempeſtatis, regionis, ætatis, jam olim HIPPOCRATES multis ſuorum operum locis abunde demonſtravit. Diverſi ejusmodi morbi, vario anni tempore dominium exercentes, diverſis nominibus inſigniuntur a Medicis; ſic vel Epidemici, vel Endemici, vel Sporadici ſunt. Epidemici dicuntur, qui plurimos in eodem loco exiſtentes, diverſæ etiam temperiei, & varia ratione viventes adgrediuntur, ſimilem fere decurſum, atque eadem fere habent ſymptomata, eandemque fere curandi methodum expoſcunt. Endemici vocantur, qui certam regionem, vel certas in eadem regione plagas infeſtant, ſtatis tempeſtatibus plus minus graſſantur, & a cauſis loci communibus ac ſtabilibus originem ducunt: Sporadici denique adpellantur, qui paucos adgrediuntur, & in ſingulis fere hominibus diverſi, a temperie ſingulari ægrotantis, vitæ genere, aut morbis prægreſſis originem ducere ſolent. Quoniam itaque febris noſtra acuta (§. 31.) non paucos ſolummodo adgrediebatur, ſed multa hominum millia (§. 13.); neque in ſingulis fere hominibus diverſa, aut a temperie ſingulari ægrotantis, vitæ genere, aut

mor-

morbis prægreſſis, originem duxerat, ſporadicus morbus ſane dici nequit, etſi ſub principium, dum ægrotantium numerus adhuc valde exiguus fuerat (§. 5.), pro ſporadico haberi potuerit. Minus endemicus morbus hæc febris dici potuit; quippe eadem Regno noſtro infeſta non eſt, neque cauſæ ejusdem Patriæ noſtræ communes aut ſtabiles ſunt, ut ſuo loco adparebit. Clarum itaque manet, febrem hanc acutam vere epidemicam fuiſſe; cum plurimos Regni noſtri incolas, diverſæ etiam temperiei & varia ratione viventes adgreſſa fuerit (§.20.), eundem fere decurſum, atque eadem fere habuerit ſymptomata (§. 14 ad 19.), magnitudine tamen, & numero inter ſe differentia (§. 17, 18.), eandemque fere curandi methodum (§. 21 ad 28.) poſtulaverit.

§. 33.

At febris itidem noſtra epidemica (§. 32) motum febrilem ſemel excitatum uno impetu ad finem perducebat, & exacerbationes, ſi quæ fiebant, plerumque absque ullo temporis ordine, & ſæpius nullæ, obſervabantur (§. 16.); ſed ejusmodi febris continua dicitur; ergo febris noſtra epidemica continua dicatur, eſt neceſſe.

§. 34.

Deinde febres continuæ vel ſimpliciſſimæ ſunt, a ſolo motu vehementiore, aut levi peccato ſex rerum non naturalium ortæ, vix ullam habentes materiam, & continuæ non putridæ dicuntur. Vel debentur cauſis inflammationis ſimplicis, & dicuntur febres continuæ inflammatoriæ. Vel denique pendent a cauſis inflammatione ſimplici majoribus, viſcerum obſtructione, cutis & capillarium fere omnium oppilatione, acrimonia vero acutiori, ſæpe prorſus ſingulari; & tum continuæ Putridæ nominantur (*a*). Jam febris noſtra epidemica continua (§. 33.) non fuit continua ſimplex, ſeu non putris; quippe a cauſis vehementioribus, quam ſolo motu corporis auctiore, aut levi peccato ſex rerum non naturalium oriebatur; nam eos etiam corripiebat, qui vitæ ſedentariæ addicti fuere, nec ullum facile exceſſum, quem humana prudentia evitare potuiſſent, in rerum non naturalium uſu fecerunt;

(a) CEL. HOME febres continuas ſeu continentes, ex tota ſymptomatum complicatione & medela, diſtinguit in tres ſpecies, inflammatorias ſcilicet, nervoſas vel lentas, & putridas. Et has febrium ſpecies admodum diſſimiles, omnes comprehendere credit. Princip. Medicin. p. 69.

cerunt; ſuam etiam hæc febris habuit materiam, qua ſæpe ſub morbi initium feliciter eliminata (§. 23.), integer morbus levabatur; eademque in bona criſi per alvi, aut urinæ, aut ſudoris vias, feliciter excreta fuit (§. 19.); ergo febris noſtra non fuit continua non putris. Sed nec inflammatoria erat: nam in omni febre inflammatoria pulſus fortis & durus adeſt, & ſanguis ſemper cruſtam denſam & tenacem habet; in noſtra vero febre pulſus quidem quandoque valde fortis, non tamen durus erat; in quibusdam ſano ſimillimus (§. 15.); neque ſanguis ſemper ejusmodi cruſtam phlogiſticam habuit, & in ægrorum multis venæſectione opus non fuit (§. 22.), aut certe ab eadem ſiniſtre adminiſtrata male ſe habuerunt ægri. Supereſt itaque, febrem noſtram epidemicam eſſe continuam putridam; talemque eſſe demonſtrant omnia ejus ſymptomata (§. 14. ad 19.) enarrata, & ejus cauſæ mox fuſius dicendæ, quæ majores erant, quam in ſimplici inflammatione, & viſcerum obſtructionem, cutis capillariumque fere omnium oppilationem, & acrimoniam quandam acutiorem arguebant (*a*).

(a) Febrem putridam diſtinguit CEL. HOME a febre inflammatoria, pulſu parvo, dejectione animi, diſſolutione ſanguinis, petechiis, & putredine

§. 35.

Qui igitur naturam morbi anno 1771, & 1772 in Bohemia graſſantis definire cupit; is profecto clare videbit, morbum hunc magnum & periculi plenum (§. 29.) eſſe febrem (§. 30.) acutam (§. 31.) epidemicam (§. 32.) continuam (§. 33.) putridam (§. 34.) (*a*).

§. 36.

Neutiquam vero febris hæc (§. 35.) per ſe maligna dici debet; cum ii ſolum morbi recte maligni dicantur, quos ſymptomata inſueta, aut ſolito longe graviora, numeroſioraque comitantur, nullatenus vero illi, qui conſueto more ſua ſpatia decurrunt.

At

tredine excrementorum; a febre nervoſa, calore, urina ruberrima, ſiti, petechiis, & putredine; a peſte, lenitate potius ſymptomatum, quam ſecundum genera differentia. Princip. Medicin. p. 82, & ſeq.

(a) Febris tamen hæc putrida nunc cum propenſione plus minus in putredinem, nunc cum phlogoſi, quandoque magna, complicata, nunc cum lentore glutinoſo, ſumma nervorum adfectione, pulſu vix febrili decurrens; nonnunquam in aliis cum tanta virium proſtratione, pulſu obſcuro, ut validioribus excitantibus opus fuerit, obſervabatur.

At febris noſtra nulla ſymptomata febri putridæ inſueta, neque ſolito graviora, aut numeroſiora habuit, niſi morbi cauſa valde atrox, vel mala medicatione pejor reddita fuerat (§. 17.); ſed conſueto putridis more ſpatia ſua decurrebat, & diebus criticis judicabatur (§. 19.); igitur nullo modo febris hæc per ſe maligna dici debet, niſi forte mala medicatione talis reddita fuiſſet.

CAPUT II.

DE FEBRIS PUTRIDÆ CAUSIS.

§. 37.

Quum febris continua putrida epidemica (§. 35.) more omnium morborum epidemicorum (§. 32.) non paucos ſolummodo, ſed multa hominum millia (§. 13.) infeſtaverit; neque in ſingulis fere hominibus diverſa fuerit, aut a temperie ſingulari ægrotantis, vitæ genere, vel morbis prægreſſis originem duxerit; cauſæ ejusdem occaſionales non paucis ſolum hominibus, ſed multis certe eorum millibus communes eſſe debuerunt, adeoque ſimul neceſſariæ, ſeu tales, quæ ab humana prudentia neutiquam evitari potuerunt.

§. 38.

Inter cauſas vero communes & neceſſarias (§. 37.) omnium primo occurrit aer; nam ſine aere nullus mortalium vivere poteſt.

§. 39.

Aer vero (§. 38.) vel ob qualitates ſuas, puta calorem, frigus, ſiccitatem, humiditatem, gravitatem, levitatem &c. vel ob heterogenea, quæ continet, morbos producit. Utroque autem modo aer anni 1769, 1770, & 1771 febrem continuam putridam (§. 35.) producere potuit.

§. 40.

Inprimis enim aer anni 1769, & 1770 fere continuo humidus, & frigidus fuerat, in vere quidem anni 1770 ob enormem illam nivium copiam (§. 4.); in æſtate & autumno hujus & præcedentis anni ob frequentes pluvias, & ventos aquilonios; ſique aura paulo calidior intercesſerat, mox frigida, & humida eandem iterum excepit; hyems denique pariter humida & frigida fuerat (§. 5.). Similis aura humida, nebuloſa, & frigida anno 1771 incipiente (§. 6.) fuerat; in vere autem frequentes aeris humidi

midi & calidi, humidi & frigidi viciſſitudines obſervabantur (§. 7.); in æſtate calor major ſequebatur, ventis ſæpe frigidioribus interruptus (§. 8.); autumnus iterum frigidus & humidus fuit, gelu ſubſequente, quod iterum frequentibus pluviis interrumpebatur (§. 10.). Cui gelu intenſius, & ſalubriores auræ viciſſitudines anno 1772 ſuccedebant (§. 11 ad 13.). Sed aer nimium humidus laxat, ſolvit, debilitat fibras, perſpirationem inſenſibilem prohibet; & ſi magnum frigus illi jungitur, humores ſeroſos adcumulat; ſi vero magnus calor accedat, citam humorum putrefactionem producit (*a*): facit ergo aer humidus cu-

(a) *Omnium pernicioſiſſima*, inquit CEL. HOME, *eſt nimia* (aeris) *humiditas, quæ cuti & pulmoni externe applicata, per venas bibulas intus aſſumta, totique corpori interne applicata, fibras laxat & debilitat, perſpirationem minuit, & humores nimis aquoſos reddit. Hinc gravedo, tuſſis, aſthma, phthiſis, hydrops, & febres intermittentes, remittentes, nervoſæque. - - - Frigus humidum valetudini plus infeſtum eſt, quam ſiccum, quia perſpiratio magis impeditur. Sed calidus, humidus, & levis aer omnium complicationum corpori infeſtiſſimus eſt, ob naturam ſumme relaxantem & putrefacientem.* Princip. p 19. Subitæ frigoris & aeris humidioris viciſſitudines, etiam inter cauſas febris putridæ, quæ in Saxonia anno 1759 graſſabatur, recenſitæ fuerunt. *Dresdniſch. Magazin* 1 *Band* 2 *St. p.* 68.

tis, capillariumque fere omnium oppilationem, & acrimoniam quandam acutiorem, ab humorum putredine natam. Sed hæc cutis, vaſorumque capillarium oppilatio, & humorum acrimonia acutior eſt cauſa febris continuæ putridæ (§. 34); ergo aer anni 1769, 1770, & 1771 ob qualitates ſuas (§. 39.) febrem continuam putridam producere potuit.

§. 41.

Sed idem aer anni 1769, 1770, & 1771 ſolito plures aquæ particulas continebat a pluviis frequentiſſimis, a nivium ſolutarum quantitate, & inundationibus hinc inde frequentibus; idem aer plurimas particulas corruptas & putridas, ab aquis in cellis ſubterraneis, aut aliis locis, ſtagnantibus & putreſcentibus (§. 3, 6.) accepit, accedente inprimis æſtu majore anni 1771 (§. 8.); ergo idem aer etiam ob heterogenea ſua, particulas nempe aquoſas & putridas, perſpirationem tanto magis prohibuit, obſtructiones cutis capillariumque promovit, putredinem humoribus faciliorem conciliavit, ipſasque jam putridas particulas, per venas cutis bibulas, corpori communicavit. Ergo ille aer etiam ob heterogenea ſua (§. 39.)

39.) febrem continuam putridam producere potuit (*a*).

§. 42.

Non tamen ille aer (§. 38 ad 41.) ſolus, ut cauſa occaſionalis, febris hujus putridæ accuſari debet; alias enim longe adhuc plures homines hac febre adfecti fuiſſent, neque ii, qui victu meliore utebantur (§. 20.), plerumque immunes perſtitiſſent (*b*). Cibus igitur etiam, ut cauſa hujus febris, conſiderari debet, qui æque communis & neceſſaria (§. 37.) eſt morborum cauſa, uti aer, cum etiam ſine cibo

 nemo

(a) Inter particulas morbificas, aeri innatantes, jndice CEL. HOME, eminent putrida effluvia, ex putrefactis animalibus, vegetabilibus, vel aquis ſtagnantibus paludoſis ſiceeſſentibus. Hæ particulæ, ex ſale pungente & oleo foetidiſſimo compoſitæ, eandem putredinoſam fermentationem, quantum fieri poteſt, ob motum humorum, chyli novi introitum, & ſecretiones, excitare moliuntur. Inceptam, durante vita, demonſtrant ſymptomata putridæ febris, & peſtis. Principior. Medicin. p. 20. Noxas aquarum ſtaguantium & putreſcentium fuſe ſatis etiam recenſet CEL. PRINGLE P. III. cap. 4. p. m. 212, & ſeqq. & cap. 7. p. 313, & ſeqq.

(b) Quamobrem, etſi morbi epidemici plurimi ab aere oriantur, minime tamen omnes, vel ſaltem non unice ab aere ſemper pendere videntur.

nemo diu vivere poſſit, atque plurimi homines annis 1771, & 1772 eodem, aut ſimili ſaltem cibo uti, coacti fuerint.

§. 43.

Cibi (§. 42.) autem peccare poſſunt ad morbos producendos vel copia, vel qualitatibus. Copia quidem, ſi male faciunt, exceſſu, vel defectu, id efficiunt.

§. 44.

Ciborum exceſſu, quoad ſolam copiam (§. 43.), febrem epidemicam putridam (§. 35.) natam fuiſſe, nemo ſanus dixerit, ſi magnam illam, cerealium inprimis, ciborum penuriam, qua Regnum noſtrum graſſante hac epidemia laboraverat, in mentem revocet (§. 5 ad 9.); ſi febris hujus originem (§. 5), progreſſum (§. 7 ad 11.), & finem (§. 12, 13.), exacte fere origini, progreſſui, & fini ciborum penuriæ reſpondere perpenderit; ſi denique eos, qui penuria majore laborabant, & victu deteriore utebantur (§. 20.), verbo: pauperes præ ditioribus, febre hac epidemica & numero plures, & ſymptomatibus graviores decubuiſſe, adtente conſideraverit.

§. 45.

Defectu itaque ciborum potius, & pravis eorundem qualitatibus (§. 43.) febrem hanc ſuſcitatam fuiſſe, credibile eſt.

§. 46.

In inedia enim abſoluta actiones vitæ perſiſtentes ſolidas corporis partes deterunt, deſtituunt, conſumunt; ſubtiliſſimos humorum diſſipant; reſiduos inſpiſſant; repetito continenter adtritu ſolvunt olea, & ſales, eadem extricant, volatilia, acria, rodentia ad minima & tenerrima vaſcula reddunt, humores putrefaciunt. Igitur in inedia non quidem abſoluta, ſed reſpectiva (in qua nempe per alimenta non reſtituitur tantum & tale, quantum & quale amiſſum fuerat) omnia nunc recenſita evenient, ſed minore tantummodo gradu. Atqui omnia hæc, minore etiam gradu, valent cutis capillariumque fere omnium oppilationem, & acrimoniam quandam acutiorem producere (quæ cauſæ ſunt febris continuæ putridæ (§. 34.)) inprimis, ſi ab aere humido & frigido, vel humido & calido, hujusque viciſſitudinibus adjuventur (§. 40, 41.). Ergo defectus ciborum, inprimis cerealium, anni 1770, & 1771. (§. 5 ad 8.), una cum

aeris

aeris his annis tempeſtate (§. 3 ad 8.), febrem epidemicam continuam putridam (§. 35.) anni 1771, & 1772 producere potuit.

§. 47.

Verum enim vero cibi hoc tempore, non defectu ſolo (§. 46.), ſed etiam pravis ſuis qualitatibus febrem putridam producere potuerunt. Vidimus enim plurimos urbis noſtræ incolas pane atro, quo milites, aut agricultores alias cum ſanitate uti ſolent, per longum ſatis tempus vixiſſe; qui panis, etſi famis triſtiſſimos effectus (§. 46.) depelleret, eorundem tamen hominum viſceribus inconſuetum, eorumque vitæ generi inconveniens præbebat alimentum (§. 7.). Adde, quod multæ tum, jam a longo tempore, corruptæ farinæ, bonis intermiſcebantur (*a*); quod panis in furno ſæpe minus ſiccatus & piſtus fuerit, adeo ut continuo ſub digitis in glutinoſam maſſam compingi potuerit. Agricolæ vero, qui etiam mox recenſitum atrum panem in deliciis habent, utpote eorum viſceribus, & vitæ generi maxime convenientem; illi, inquam, hoc calamitoſo tempore, ſolis pene furfuribus, herbis

(a) A tritico corrupto febres putridas natas, jam JUL. CÆSAR obſervavit; id ipſum confirmat CL. PRINGLE P. III. cap. 7. p. m. 322.

herbis & radicibus variis glutinoſis veſci cogebantur. Omne itaque panis, & victus nunc recenſiti genus viſcoſitatem ſummam, & majorem certe, quam quæ a viribus chylopoieticis in bonum chylum, bonumque ſanguinem mutari poſſet, in ſe continebat. Verum viſcoſitas nimia ciborum gignit pondus in ſtomacho, flatus, ructus, acorem, cruditates, vaſculorum tenuiorum in inteſtinis obſtructiones, hinc inteſtinorum inertiam, abdominis infarcti tumorem, duritiem; tum ipſi ſanguini infert viſcoſitatem malam, ex unitis iterum viſcoſis particulis. Igitur viſcoſitas nimia ciborum facit viſcerum obſtructiones, & cutis capillariumque fere omnium oppilationem; ponit itaque eas cauſas, quæ febrem continuam putridam excitare valent (*a*). Quid jam de iis dicemus hominum miſerrimis, qui ad diram famem depellendam etiam carnes animalium, morbis enectorum, & jam terræ commiſſorum ac putridorum, clam iterum erutas, diſcerpere & deglutire non verebantur (§. 7.)?

(a) Hunc alimentorum bonorum defectum inter cauſas febris putridæ, quæ anno 1757, & 1758 Pragæ graſſabatur, jure optimo recenſuit CEL. VERBEK Diſſert. inaugur. Sect. III. §. III. & eundem defectum inter cauſas febris putridæ Dresdenſis anni 1759 pariter legimus. *Dresdniſch. Magazin* 1 *Band* 2. *St. p.* 68.

7.)? An non horrendum hoc alimenti genus in viſceribus tam tetro victui non adſuetis cruditates ſummas, & in humoribus putrefactionem ſummam, acutiſſimamque acrimoniam producere potuit? An non ex his ſine mora temporis febris putrida peſſimæ indolis naſci potuit, & in immenſum propagari? Igitur ex omnibus his evidenter patet, tam ciborum defectum, quam eorundem pravas qualitates febri continuæ putridæ generandæ maximam dediſſe occaſionem.

§. 48.

Potus hominibus, inprimis egenis & agricolis, ſola aqua eſt; ſed hæc pariter ob inundationes frequentiſſimas anni 1769, 1770 & 1771 hinc inde ſtagnans (§. 3, 4, 6.), & calore aeris ſubſequente (§. 8.) putreſcens, particulas putridas humoribus noſtris adtulit, ſicque acrimoniam humorum acutiorem reddidit; atque ea ratione ad febrem putridam producendam aptiſſima fuit (*a*).

(a) Aquæ impuræ & putridæ potum inter cauſas pariter febris putridæ anni 1757, & 1758 retulit laudatus VERBEK Diſſert. Sect. III. §. III.

§. 49.

Sequuntur animi adfectus; inter quos ii, qui hoc tempore mortalibus maxime communes erant, recenſeri poſſunt, metus, terror, moeſtitia. Alii quippe ob metum ipſius febris putridæ graſſantis animum maxime dejectum habuere, nec ullo facile modo ſatis erigi potuerunt; alii, viſis amicorum ſuorum decumbentium terribilibus ſymptomatibus, viſis frequentiſſimis hominum funeribus, ſæpiſſime terrebantur; alii denique & plurimi quidem, penuria preſſi, mœrore continuo adficiebantur, dum alimentorum neceſſariorum pretium eorundem proventus excedebat; dum, quas longo tempore ſibi congregaverant, exiguas opes, nunc expendere cogebantur; dum, quam diu conquiſiverant, domus ſuppellectilem nunc pretio viliſſimo ad vitam ſuſtentandam vendere incitabantur; dum, his omnibus diſperſis, cariſſimas ſibi uxores, innocentiſſimas proles, enormi fame premi, & vivorum ſceletorum ad inſtar obambulare videbant; dum denique parentes, filios, conjuges, cariſſimos amicos, a dira febre epidemica ſibi ereptos lamentabantur. Quis hæc vel recenſeat ſine ingenti mœrore? At vero notum eſt, metum, terrorem, mœſtitiam, appetitum ciborum minuere;

vires

vires ventriculi debilitare, humorum circuitum minuere, eosque a corporis peripheria verſus cor repellere (*a*); ſic igitur viſcerum obſtructionem, & cutis capillariumque fere omnium oppilationem creare; atque adeo cauſas ponere, a quibus febris continua putrida ſuſcitari poteſt, inprimis ſi aeris tempeſtates (§. 39), ciborum defectus (§. 46.), & pravæ qualitates (§. 47.), potus.

(a) Horum animi pathematum effectus pulcherrime recenſet laudatus HOME: *Moerore pectus occupante, fibræ relaxantur, motus humorum retardatur, valetudo & venuſtas aufugiunt, ventriculus & inteſtina debilitantur, flatibusque diſtenduntur, alta trahuntur ſuſpiria, lumina ſubſidunt, genæ palleſcunt, corpusque mortui potius quam viventis ſpeciem fert. Hinc pulſus debilis, appetitus deletus, debilitas, perſpiratio cohibita, frigus extremitatum, tabes, polypus, omnesque morbi, qui a ſolidis debilitatis proveniunt. Commotionum omnium mœror corpori infeſtiſſimus eſt. In timore & terrore, ſolida debilitantur, fluidorum motus reprimitur, contremiſcunt artus, gelidi effunduntur ſudores, ſanguis circa cor & pulmones accumulatur, fæces & urina involuntarie elabuntur, totaque machina quam maxime relaxatur. Hinc cordis palpitationes, debilitas, anxietas, ſpirandi anguſtia, lethargus, animi deliquium, mania, mors.* Princip. Medicin. p. 15, & ſeqq. Metus & terror, gravesque ſollicitudines inter cauſas febris putridæ Saxonicæ anni 1759 etiam adducuntur. *Dresdniſch. Magazin 1 Band 2 St. p. 68.*

potusque pravus (§. 48.), ad eandem generandam ſymbolum ſuum contulerint; ideoque ii, qui triſtioribus animi pathematibus ſubjecti fuerant, etiam gravius hac febre adfligebantur, & vix eorum quiſpiam evadebat (§. 20.).

§. 50.

Atque ita dictæ ſunt cauſæ principes (§. 38 ad 49.), quæ febrem putridam epidemicam (§. 35.) produxere; non diffitemur equidem alias etiam hic recenſeri cauſas poſſe; ut 1*mo*: Motum nimium, quo olea & ſales, in corpore noſtro nimis adtenuata, trita, volatilia facta, acria reddita, quaſi in putredinem exaltantur, & acrimoniam humorum acutiorem producunt; craſſa vero & tenacia olea adcumulantur, & viſcerum, cutis, capillariumque fere omnium obſtructionem creant. 2*do*: Quietem nimiam, qua humores ſtagnando tenaciores viſcidioresque facti, itidem viſcerum, cutis, capillariumque oppilationem faciunt, & ob putredinem humorum, per eorundem quietem, acrimoniam pariter acutiorem ſuſcitant. 3*tio*: Vigiliam nimiam, quæ ſimiliter acria auget, bilem exaſperat; utroque modo acrimoniam acutiorem creat, 4*to*: Denique materiæ perſpirabilis retentionem,

nem, quæ ab aere inprimis humido, & cibis viſcidioribus, plurimum augetur, ſicque viſcerum, cutis vaſorumque capillarium oppilationem, &, ob acre retentum, acrimoniam acutiorem facit; inde febrem continuam putridam producere valet. Hæc itaque omnia (1 ad 4 hujus) inter cauſas febris continuæ putridæ, jure referuntur; quoniam tamen febris noſtra continua putrida epidemica fuit (§. 32), cauſas occaſionales tales habere debuit, quæ omnibus fere hac febre decumbentibus communes erant (§. 37.) & neceſſariæ; clarum hinc eſt, has cauſas (1 ad 4 hujus) febrem quidem in iis, qui eadem corripiebantur, auxiſſe plurimum; neutiquam vero eas tales fuiſſe, ut iisdem epidemia jure quodam adtribui potuiſſet.

§. 51.

Sed annon etiam contagium inter cauſas febris noſtræ continuæ principes referri debuit? Neutiquam: niſi in iis, qui adſiduo, longiſſimoque tempore inter ægros tales fuere; aut ſubito quodam terrore ex ægrorum aut mortuorum conſpectu perculſi fuerunt. Inprimis enim, qui adſiduo inter plurimos tales ægros, aut longiſſimo tempore apud unicum etiam ægrum, in cubili ſatis

anguſto,

anguſto, morabantur; ii ſane plurimum de particulis putridis, ex ægrorum corporibus exhalantibus, per venas corporis bibulas acceperunt; a quibus eorundem maſſæ ſanguineæ haud abſimilis acrimoniæ gradus inductus (*a*) fuit: qui vero, viſis ægris aut mortuis, terrore adficiebantur, iis hæc accidere, quæ de triſtibus animi pathematibus dicta fuerunt (§. 49.). Neque tamen horum omnes febre epidemica correpti fuere, vidimusque multos, toto fere tempore ægris inſervientes, ſanos evaſiſſe; dum alii contra hoc morbo peſſime mulctabantur: vidimus frequenter in domo quadam, ex familia ſat numeroſa, unicum tantum ægrotaſſe, cæteris omnibus illæſis: vidimus econtra in plurimis domiciliis omnes fere decubuiſſe, vix ullo excepto; in aliis omnes ſanos evaſiſſe. Quamobrem verum contagium hic accuſari nequit.

§. 52.

Sufficit igitur inter cauſas (§. 37.) febris noſtræ continuæ putridæ (§. 35.) referre aëra humidum & frigidum, tum humidum & calidum (§. 40.), & particulis pu-

(*a*) Similia de contagio febris carcerum refert CEL. PRINGLE P. III. cap. 7. p. m. 273.

putridis refertum (§. 41.); deinde ciborum defectum, & qualitates pravas (§.43. ad 47.); potus etiam aquoſi pravam indolem (§.48.) triſtiores denique animi adfectus (§. 49.) (*b*). Quæ omnia inprimis, ubi ſimul juncta fuerint, producunt viſcerum obſtructionem, cutis, & capillarium fere omnium oppilationem, & acrimoniam quandam acutiorem; hinc cauſam febris continuæ putridæ (§. 34), ipſamque adeo hanc febrem ponunt.

CAPUT III.

DE FEBRIS PUTRIDÆ SYMPTOMATIBUS.

§. 53.

Ut a recto, liberoque humorum circulo corporis noſtri, ejusque membrorum agilitas quædam, & ad ſenſum levitas pendet; ſic e-con-

(a) Conſentiunt hæc cum iis, quæ de febris putridæ cauſis ſcribit CEL. HOME: *Cauſæ remotæ ſunt nimia carnium vel piſcium ingurgitatio ſine pane; diæta nautica ex ſalitis & ſemiputrefactis carnibus, aquisque putreſcentibus; nimius ſalis alcalini, fixi, vel volatilis, & aloës uſus; fruges pluviis vel horreis humidis corruptæ;*

contra iisdem humoribus in parte quadam, aut corpore toto obſtructis, aut obſtrui incipientibus, laſſitudo quædam, & ex eadem laſſitudine, capitis gravitas, & lumborum genuumque dolor oritur; cum muſculi, ob laſſitudinem dictam, ſuſtinendo capitis ponderi, lumbi ſuſtentando thoracis oneri, genua denique fulciendo corpori univerſo, haud ſufficiant. Quoniam itaque, & in omni febre continua putrida (§. 34.), & in noſtra etiam putrida epidemica, viſcerum, cutis capillariumque fere omnium oppilatio adeſt; quæ tamen raro ſubito, ſed plerumque per longius tempus naſcitur: clarum eſt, cur noſtra febris putrida epidemica in plerisque aliquot diebus ante ſe adnuntiaverit, prægreſſa magna laſſitudine, capitis gravitate, & lumborum, genuumque dolore (§. 14.).

tæ; tempeſtates humidæ auſtrinæ, comitante vel potius antecedente magno calore; effluvia ab aquarum inundationibus putreſcentibus, vel paludibus prope exſiccatis, vel animalibus aut vegetabilibus putrefactis; aër noſocomiorum, navium, carcerum, vel ergaſtulorum ſtagnans, & ſordibus inquinatus; contagium. Princip. Medicin. p. 81. & PRINGLE P. III. p. 317. & *Dresdniſch. Magazin.* 1. *Band.* 2. *St. p.* 68. *& ſeq.*

§. 54.

Sapor oris in noſtra febre jejuno tempore ingratus & amarus fuit; appetius exiguus (§. 14.). Et ſane in noſtra febre putrida, congregabatur viſcida, glutinoſa, & putrida materia in ventriculo ac inteſtinis a viſcidis, glutinoſis, & in putredinem maxime proclivibus, aut jamjam putridis alimentis (§. 47.); a talibus vero in ventriculo collectis naſcitur ſapor oris ingratus & amarus; eadem porro pituita iners, viſcida, aut ſordes putridæ in ventriculo collectæ, appetitum ciborum minuunt; igitur & ſapor oris ingratus & amarus, & appetitus exiguus mox in febris noſtræ initio aderant.

§. 55.

Nemini quoque ignotum eſt, quantus ſit ventriculi cum encephalo nexus, adeo ut læſo encephalo adficiatur ventriculus, hoc læſo viciſſim encephalon; ſed ventriculus in febre noſtra epidemica læſus fuit a viſcida, glutinoſa, putrida materia in eodem collecta (§. 54.); ergo etiam caput ab eadem materia adficiebatur, & ſomnus plerumque perturbatus fuit, quandoque cephalalgia magna, quæ aliquot diebus perſiſtebat abſ-

que

que alio ſymptomate: qui vero gravius ab eadem materia putrida in ventriculo hærente adficiebantur; eorum ſenſorium commune illico magnopere lædebatur, & adhuc obambulantes delirare ceperunt: alios vis morbi ſubito proſtravit, ob ſummam ex fomite putrido natam debilitatem: non raro tertianæ ſpecie ſub principium ludebat (§. 14.); quoniam & ab eadem viſcida, glutinoſa, ac putrida materia febres intermittentes, inprimis tertianæ, facillime oriri poſſunt, & eædem quoque hoc epidemico tempore graſſabantur (§. 7. 12. 13.).

§. 56.

Verum morbo ulterius progrediente ſequebatur horripilatio & frigus (§. 15.). Morbo enim ulterius progrediente, obſtructiones viſcerum, cutis, capillariumque fere omnium oppilationes augebantur; iis vero auctis motus humorum circulatorius minuitur, hocque minuto, calor etiam decreſcit; itaque frigus & horripilatio obſervatur. Minuto etiam motu humorum circulatorio, minuitur actio cordis, majorque cordi reſiſtentia fit a ſanguine lentius moto; itaque frigoris tempore pulſus parvus & celer obſervatur (§. 15.).

§. 57.

Frigori huic ſuccedit ſiccus & acer calor, talis nempe, qui ſæpe in initio levior videtur, dum tangitur ægri manus; ſed augetur quaſi omni momento, & tangentis digitum quaſi pungit & mordet, ac ſi de profundo corporis calor emergeret. Dum enim cor omnibus viribus reſiſtentiam ſanguinis (§. 56.) ſuperare nititur, dumque quædam corporis loca obſtructa manent; ſanguis idem per reliqua aperta tanto fluet velocius; quæ velocitas iterum augetur eo magis, quo ſanguis ipſe denſior eſt. Quoniam itaque in febre continua putrida adſunt cauſæ inflammatione ſimplici majores (§. 34.); major etiam, ſiccus nempe, & acer calor oritur (§. 15.). Tunc etiam pulſus magnitudine augetur; quia cor majore vi ſanguinem in arterias propellit; & quandoque valde fortis eſt, non tamen durus, cum ſanguis quidem cruſtam inflammatoriam ſæpe habeat (§. 22.), non tamen adeo denſam, ut in morbis inflammatoriis. In quibusdam autem nec frigoris, nec caloris augmentum valde notabile fuit, pulſusque ſano fere ſimillimus (§. 15.); in quibus nempe, aut morbus ipſe leniſſimus fuit, aut ſanguis valde diſſolutus, qui nec facile ſtagnare, nec a corde motus per arterias, adtri-

tum

tum magnum efficere potuit. Sic & cephalalgia in quibusdam augebatur, ob majorem materiæ putridæ in ventriculo collectionem (§. 54.55), aut vehementiorem ſanguinis verſus caput determinationem: in quibus autem hæ cauſæ leviores fuerunt, in his cephalalgia fere nulla adfuit.

§. 58.

Nauſea, & vomitus etiam nonnullos cruciabat (§. 15.): nauſea enim, & vomitus fit, quoties materia putrida in ventriculo hærens fibras ventriculi irritat; ſed ejusmodi materia hæſerat in ventriculis eorum, qui febre epidemica putrida laboraverant (47. 48. 54. 55.); igitur nauſea & vomitus eosdem cruciabat. Ab iisdem ſordibus putridis, & earundem in ventriculum actione, proveniebant ructus & oris amarities; linguæ color albus, flavus, ejusdem ſordes, & halitus etiam oris ingratus (§. 15.).

§. 59.

Quum præterea ſitis ſemper ſiccitatem, liquorum immeabilitatem, acrimoniam magnam, aut putrida excrementa primarum viarum, pro cauſa ſua habeat; hæc autem adſint in febre continua putrida, ut jam fre-

quenter diximus; ſitis quoque febrem putridam comitatur (15.). Ab eadem ſiccitate, & calore (§. 57.), lingua ſicca, dura, & aſpera redditur; atque accedentibus ſordibus (§.58.), eadem nigra evadit (§.15.).

§. 60.

Febris plerumque noctu validior, mane remiſſior erat, nunquam tamen penitus ceſſabat; æger potiſſimum triſtis & dejectus erat (§. 15.); ſic itaque & ſingulis diebus febris hæc exacerbabatur, plerumque ſine ullo temporis ordine; quæ tamen exacerbationes in quibusdam vix percipiebantur (§. 16.). Febris enim noſtra epidemica vera continua putrida fuit (§. 35.); ſed in febre continua putrida frequentiſſime ejusmodi febris inæqualitates obſervantur, ut pulſus inæqualis, & non ordinatus demonſtrat: igitur & in noſtra febre ejusmodi inæqualitates obſervabantur. Fiunt enim hæ inæqualitates, vel quia ſanguis inflammatoria ſpiſſitudine immeabilis circa extremas arteriarum anguſtias hærere incipiens, vel ſaltem non niſi difficulter tranſiens, & cutis capillariumque fere omnium oppilationem faciens (§. 34.), circulationis æquabilitatem tollit; vel etiam quandoque dum acrimonia ſingularis miro modo omnia turbat; ſed ambo

ambo hæc in noſtra febre epidemica adfuere (§. 34.); igitur & dictæ febris inæqualitates adfuere.

§. 61.

Urina colore, copia, & conſiſtentia multum variabat (§. 16.). Urina enim verum eſt lixivium ſanguinis; adeoque ſequitur mutatas conditiones ſanguinis; ſed ſanguis in febre continua putrida multum mutatus eſt (§. 22.), varioque modo a ſtatu ſano degenerat; ergo etiam urina colore, copia, & conſiſtentia multum variat.

§. 62.

Alvus quandoque clauſa erat (§. 16.). In febribus enim putridis habentur quandoque viſcerum obſtructiones (§. 34.), dum nempe aquoſa & tenuiſſima humorum parte diſſlata, reliqua inſpiſſantur; ſed obſtructiones viſcerum alvum clauſam faciunt; igitur in febre putrida epidemica alvus quandoque clauſa erat.

§. 63.

Quandoque levis diarrhoea aderat, abſque levamine (§. 16.). Si quacunque de cauſa

ſic

ſic irritentur inteſtina, ut per motum periſtalticum validiorem & celeriorem illa, quæ inteſtinorum cavo continentur, citius ad anum veniant, non dabitur tempus requiſitum, ut fiſtulæ venoſæ abſorbentes omne liquidum exhaurire poſſint; adeoque & frequentius movebitur alvus, & liquida erunt excrementa, id eſt, aderit diarrhoea: ſed inteſtina a materia putrida in primis viis hærente (§. 54.), & ab acrimonia humorum acutiore (§. 34.) in febribus putridis frequenter dicto modo irritantur: ergo in febre putrida quandoque levis diarrhoea adeſt. Sed abſque levamine: ea quippe diarrhoea fit abſque levamine, quæ materiam peccantem & irritantem non illico expellit; ſed talis erat diarrhoea levis in febre epidemica putrida; ergo diarrhoea hæc fiebat abſque levamine.

§. 64.

Cutis alias ſicca, alias madida fuit, pariter abſque levamine (§. 16.). In febre noſtra epidemica aderat cutis, capillariumque fere omnium oppilatio (§. 34.); ſed hæc cutim ſiccam facit, quippe vaſa perſpirationi inſervientia obſtructa ſunt; ergo cutis alias ſicca fuit. Alias vero vaſa cutis nimium laxa fuere, ab humiditate continua

aëris

aëris (§. 40.), & ſanguinis circulatio per febrem (§. 57.) vehementior; ſed hæ cauſæ faciunt ſudores in febribus; ergo etiam in noſtra febre cutis alias madida fuit; verum iterum abſque levamine, ob rationes ſimiles (§. 63.).

§. 65.

Sæpe vermes, lumbricis ſimiles, per ſuperiora aut inferiora excernebantur (§. 16.). Ovula enim vermium, cum aëre impuro (§. 41.), & aqua ſimiliter putrida (§. 48.), plura hoc tempore ingeſta fuiſſe, dubium non eſt; eadem vero ovula in materia viſcoſa, ab alimentis viſcoſis & putridis (§. 47.) nata, alebantur copioſius; igitur vermes plures aderant in hac epidemica febre, qui ſæpe per ſuperiora aut inferiora excernebantur.

§. 66.

Quandoque etiam icterus febrem epidemicam putridam comitabatur (§. 16.). Icteri ſpecies ab obſtructo hepate oritur; ſed in febre putrida frequenter adſunt obſtructiones viſcerum (§. 34.), adeoque etiam hepatis; igitur etiam icterus quandoque adeſt. Ubi vero humores magis verſus caput determinabantur iis ægris, uti totum ſenſorium commune, & ſenſus omnes, ita

&

& auditus inprimis obtundebatur; hinc etiam auditus plerumque gravis fiebat (§. 16.).

§. 67.

Verum enimvero hæc (§. 53. ad 66.) morbi ut plurimum levioris fuere ſymptomata; quibus vero morbus valde atrox fuit, & ſæpe omnibus remediis ſuperior, aut mala medicatione pejor redditus; in his febris ſenſim augebatur (§. 17.). Febris etenim communiter increſcit pro ratione ejus cauſarum indies auctarum, nempe prouti viſcerum obſtructiones, cutis capillariumque fere omnium oppilationes, & acrimonia humorum acutior (§. 34.) continuo augebatur: ſed ubi morbus valde atrox fuit, cauſæ hæ ſenſim augebantur, ergo & ipſa febris.

§. 68.

Quibusdam etiam ingens & non ſiſtenda narium hæmorrhagia, diebus non criticis, contingebat (§. 17.). In quibusdam enim ſanguinem jam penitus diſſolutum fuiſſe, viſum eſt; ſed ab hujusmodi diſſolutione ſanguinis naſcuntur hæmorrhagiæ, inprimis narium, ingentes & non ſiſtendæ; ergo etiam in febribus putridis quandoque tales hæmorrhagiæ contingebant. Et quoniam

niam hæ nullo modo criticæ evacuationes fuere, ſed ſymptomaticæ; hinc etiam diebus non criticis accidebant.

§. 69.

Tum acceſſere deliria (§. 17.). Fidelis obſervatio morborum docuit, ſordes circa præcordia hærentes ex indigeſtibili materia adſumta & hic corrupta natas, turbare poſſe omnes actiones ſenſorii communis, & deliria, furores, aliaque peſſima mala producere; ſed ejusmodi ſordes circa præcordia ex indigeſtibili materia adſumpta (§. 47.) in plurimis noſtris ægris natæ ſunt; ergo & deliria.

§. 70.

Notum etiam eſt, putredine aëris non elaſtici copiam maximam ex corporibus extricari, & in ſtatum elaſticum reſtitui, quæ putredo ſi in ventriculo & inteſtinis contingat, abdomen certe mirum in modum extenditur: ſed talis putredo adfuit in quibusdam noſtrorum ægrorum ab adſumptis putridis fere alimentis (§. 47.), aut a corruptis jam nimium & putreſcentibus humoribus; ergo iisdem abdomen mirum in modum tumebat (§. 17.).

§. 71.

§. 71.

Porro inſenſilitas aderat, & alvi urinæque excretiones involuntariæ fiebant; æger omne auxilium reſpuebat, & continuo delirans loquebatur, muſcas & feſtucas capiebat (§. 17.). Cuncta hæc ſenſorium commune admodum læſum eſſe demonſtrant; ſed iſtud a materia putrida in primis viis, aut jam in ipſis humoribus hærente ſummopere lædi mox dictum fuit (§. 69.); itaque horum omnium ratio clare eluceſcit.

§. 72.

Ægri ſudore diffluebant, qui circa mortem frigidus & inæqualis fuit (§. 17.). Quodſi enim cauſæ ſudoris (§. 64.) memoratæ ingentes ſint; ſudor quoque ingens ſit, neceſſe eſt: hæ autem in febribus putridis gravioribus erant maximæ; igitur etiam ſudore diffluebant ægri, qui circa mortem, ob vires vitæ deficientes, frigidus ſimul & inæqualis fuit.

§. 73.

Pulſus etiam celer, parvus, & inæqualis fuit, adeo quidem, ut circa mortem numerari non potuerit (§. 17.). Quo enim morbus

bus gravior eſt, eo vires moventes ſanguinem per vaſa magis imminuuntur; adeoque vaſa parum dilatantur, inprimis cum ſimul, plurimis vaſculis obſtructis, & humoribus in iisdem ſtagnantibus, pauculum per vaſa adhuc libera fluat, quod arterias multum dilatare nequit; fit itaque pulſus parvus, ſimulque, ob auctam febrem §. 57.), celer, & ob rationes dictas (§. 60.) inæqualis. Quoniam vero omnes hæ cauſæ circa mortem inſigniter augentur; hinc etiam pulſus circa mortem adeo celer, parvus, & inæqualis fuit, ut numerari non potuerit.

§. 74.

Sed etiam in febribus putridis gravioribus fit maxima obſtructio viſcerum (§. 34.); igitur & in pulmonibus, inprimis ob ſanguinem ſæpe phlogiſticum (§. 22.) ſimilis obſtructio contingit: atqui nata ejusmodi obſtructione in pulmonibus, fit reſpiratio frequens, anheloſa, difficilis; ergo ſic læſa reſpiratio in febribus putridis gravioribus obſervabatur (17.).

§. 75.

Fœtor excretorum cadaveroſus fuit (§. 17.) Is fœtor in illis adeſt, ubi ſumma

præ-

præſens eſt humorum corruptio; talis autem fuit in febribus putridis gravioribus, ut jam abunde demonſtratum eſt; igitur & fœtor excretorum cadaveroſus fuit.

§. 76.

Etiam convulſiones, & tendinum ſubſultus percipiebantur (§. 17.). Convulſiones, & tendinum ſubſultus ab omni illa cauſa oriri poſſunt, quæ deliria producit: ſed deliria in febribus putridis gravioribus, etiam maxima, adfuere (§. 68.); igitur & convulſiones, tendinumque ſubſultus.

§. 77.

Porro decubitus ægri ſupinus erat, & verſus lecti partem inferiorem delapſus (§. 17.). Sub tali decubitu ſumma corporis omniumque muſculorum debilitas adeſt; hæc autem fuit in febribus putridis gravioribus (§. 53.); igitur & decubitus talis obſervabatur.

§. 78.

Oculi luctuoſi, & involuntariis lachrymis humidi erant (§. 17.). Nitor & ſplendor oculorum naturalis pendet ab æquabili

vaſo-

vaſorum impletione, & adſidua tenuiſſimæ lymphæ, qua oculi deterguntur, irroratione: ſed hæc in febribus putridis gravioribus non contingunt; cum totus humorum circulus, omnesque ſecretiones perturbentur; itaque tunc oculi luctuoſi ſunt. Verum eodem tempore adeſt ſumma vaſorum laxitas, a qua fit, ut vaſa humorem lachrymalem ſecernentia plus humoris ſui transmittant, quam in ſtatu ſano; ſed major hæc lachrymarum copia per oſcula lachrymalia ſatis reſorberi nequit; proinde lachrymæ involuntariæ per genas defluunt, & oculos humectant.

§. 79.

Denique anxietas ingens, thoracis repletio, & mors ſequuta eſt (§. 17.). Anxietas pro cauſa habet ſanguinis ex corde egreſſum impeditum, adeoque per fines pulmonales, aut aortæ, impoſſibilem tranſitum: ſed hæc in febribus putridis gravioribus contingunt; adeſt enim maxima viſcerum, adeoque etiam pulmonum, obſtructio (§. 74.), & vaſorum capillarium oppilatio (§. 34.); igitur & anxietas ingens; atque hujus cauſis ſenſim auctis, thorax a ſanguine continuo magis magisque repletur; donec tandem omnis vitalis motus

ceſſet, & mors tragoediæ huic finem imponat.

§. 80.

Verum in pleriſque febribus putridis adeſt cutis, capillariumque fere omnium oppilatio (§. 34.); quæ quidem tanto major eſt, quo acrimonia humorum acutior eſt; aut quo humores per vim vitæ in vaſorum extremitates magis impinguntur; aut denique quo ex vulgi imperitia calidiore regimine ægri tractantur, ſicque, per vim quaſi diſſlatis omnibus aquoſis, oppilatio hæc vaſorum cutaneorum pertinacior facta eſt: ſed ex ejusmodi vaſorum cutaneorum oppilatione, accedente ſimul maxima humorum corruptione, naſcuntur miliaria rubra, aut alba, maculæ etiam cutis purpureæ, aut lividæ; ergo adparet ratio, unde ejusmodi exanthemata (§. 18.) in febribus noſtris putridis frequenter nata fuerint,

§. 81.

Porro febris noſtra putrida fuit ex acutarum febrium genere (§. 31.); ſed febres acutæ vel in mortem, vel alium morbum, vel ſanitatem terminantur; igitur & febris noſtra putrida in mortem, alium morbum, aut ſanitatem terminabatur. Deinde febris no-

noſtra putrida per ſe maligna non fuit (§. 36.); itaque conſueto putridis more ſpatia ſua decurrebat, & diebus criticis judicabatur, ut in morbi hiſtoria (§. 19.) expoſitum fuit.

§. 82.

Materia morbi noſtri plerumque aut in primis viis hæſerat, a prava alimentorum indole (§. 47. 48.); aut eadem in vaſculis cutaneis, ab aëris vitiata qualitate (§. 39. ad 42.) oppilatis detinebatur; aut denique jam ſanguinem ipſum acrimonia acutiore infecerat: igitur etiam materia morbi plerumque per has vias optime evacuata fuit tempore critico, nempe vel per alvum, vel per ſudorem, vel denique per urinam (§. 19.). Quoniam vero materia morbi nonnunquam etiam per metaſtaſes in alia corporis loca deponitur; iſtud quoque in noſtra febre putrida, licet rariſſime, obſervatum fuit.

§. 83.

Cum autem per bonam criſim materia morbi perfecte evacuata fuerit (§. 82.); mirum non eſt, vires priſtinas cito rediiſſe, ſi congruo victus regimine uterentur reconvaleſcentes (§. 19.). Contra vero, ſi no-

vos in diæta errores committerent; iidem a cauſis (§. 37. ad 52.) memoratis & adficiebantur facilius, &, ob debilitatem corporis per morbum prægreſſum inductam, mulctabantur gravius.

§. 84.

Clarum ſimul eſt, eos homines febre putrida inprimis adfectos fuiſſe, eademque cæteris gravius decubuiſſe, qui cauſis hujus febris putridæ magis exponebantur: ſed homines mediæ ætatis, temperiei calidæ & ſanguinolentæ, ad diatheſin ſanguinis inflammatoriam proniores ſunt; & qui victu deteriore utebantur, aut triſtioribus animi pathematibus obnoxii erant, cauſis febris putridæ magis exponebantur (37. ad 52.); igitur etiam hac febre gravius adficiebantur (20.).

CAPUT IV.

DE FEBRIS PUTRIDÆ REMEDIIS.

§. 85.

Ut recta febris putridæ medendi methodus inſtituatur; oportet 1. Vitam, ejusque vires conſervare; 2. Cauſas morbi expellere,

re, vel corrigere; 3. Symptomata mitigare. Atque hiſce indicationibus in febre noſtra putrida ſatisfieri debuit.

§. 86.

Vita, ejusque vires, conſervantur (§. 85. 1.) cibis & potibus fluidis, facile digerendis, putredini adverſis, ſiti contrariis, appetitui citando idoneis; hi vero copia parca, ſæpe repetita, exhiberi debent. Recte adeo æger, incipiente morbo, mox victu parciore & tenuiore utebatur, & pro potu ordinario aqua cum ſucco citri, vel aceto, aut decocta farinacea, addito grato acido, exhibebantur (§. 21.); hæc etenim putredini adverſantur, ſitim leniunt, & appetitum leniter ſtimulant. Similiter ſub ipſo morbi decurſu, juſcula hordeacea cum ſucco citri, leves panatellæ, aut, qui huic adſueti erant, tenue jus carnium cum ſucco citri, fructus etiam horæi recte a medicis concedebantur (§. 24.).

§. 87.

Cauſæ morbi vel expelli potuerant e corpore, vel certe corrigi debuerant (§. 85. 2.). Expelli potuerant, quamdiu in primis viis hæſerant; corrigi, dum jam in

ſanguinem tranſiiſſent. Quamdiu cauſa morbi in ventriculo hæret, optime emetico expellitur, niſi aliud quid obſtet. Quoniam itaque in febre noſtra putrida cauſa morbi frequentiſſime in ventriculo hæſerat, a viſcoſis & putridis alimentis ingeſtis (§.47.); optime illa emetico expellebatur in illis, in quibus nullum contraindicans aderat (§.23.) (*a*).

§. 88.

(a) Emetica ſane perquam neceſſaria ſunt, in quibusdam morbis epidemicis; experientia duce didicit SYDENHAMUS in conſtitutione epidemica annorum 1661. 62. 63. 64. ubi ſub initium febris vomitus ſpontaneus vel inanis vomendi propenſio ægrum diſcruciaret, medicamen emeticum adeo fuiſſe neceſſarium, ut ſine manifeſto vitæ diſcrimine omitti vix potuerit. Ubi bilis putrida hærens in primis viis turbat totam oeconomiam animalem, morbique admodum maligni ſcenam repræſentat, nemo dubitat, de exhibitione vomitorii, ſaburra enim hac excuſſa, ſæva illa ſymptomata, ut nauſea, anxietas, jactationes, deliria, ſuſpiria luctuoſa, illico mitigantur, quodque morbi reliquum eſt, facilius toleratur. Quod itidem in noſtra febre putrida epidemica frequenter vidimus, ubi ſaburra ſimilis a pravis & indigeſtibilibus alimentis collecta fuerat, qua excuſſa, morbus illico mitior factus eſt, immo quandoque ubi emeticum tempeſtive adminiſtratum fuit, penitus evanuit. At vero, ubi ſuſpicio inflammationis ſubeſt, vel & tectus adhuc morbi epidemici

§. 88.

Ubi vero cauſa morbi jam ad inteſtina tranſiverat, aut contraindicans quoddam vomitum prohibuerat (§.87.); in his convenientius hæc materia per inferiora expellebatur: recte adeo rheum cum ſale aliquo medio, aut clyſmata emollientia his ægris exhibebantur (§. 23.).

§. 89.

Verum, dum cauſa morbi jam in ſanguinem tranſiverat, corrigi eadem debuit (§. 87.). Corrigebatur autem, vel ejus lentorem minuendo, vel acrimoniam immutando.

ci genius, aut indoles ejus nondum exaſſe perſpecta, ſatius eſt, a tam violento, corpusque multum agitante remedio, manum retrahere. Acerbe luxit SYDENHAMUS emetici exhibitionem in conſtitutione epidemica anni 1665. dum propinatum vomitorium ſperato deſtitueretur ſucceſſu, nobilis vero ægra funeſti remedii noxam ſuo interitu comprobaret. Hinc patet, quanta cautela ſit opus, dum de emetico exhibendo agitur in morbo epidemico, ut pulcherrime pro more ſuo declarat ILL. HAEN Rat. Med. III. cap. 1. idemque monuit CEL. HASENOEHRL Febr. Petech. p. 26. & ſeq.

§. 90.

Lentor humorum (§. 89.) inflammatorius plerumque fuit (§. 22.); hic vero minuitur venæſectione; itaque in iis, in quibus ejusmodi lentor pulſu forti, duriore, & temperie ſanguinolenta ſe manifeſtabat, vena ſecari debuit (*a*): neutiquam vero in iis, in quibus ejusmodi pulſus, aut plethora non aderat (§. 22.).

§. 91.

In noſtra febre epidemica humorum acrimonia putrida fuit (§. 34.); ſed acrimonia putrida immutatur ab acidis; igitur ad acrimoniam hanc immutandam (§. 89.) acida

(a) CEL. HASENOEHRL recte dicit, inanem eſſe metum illorum, qui in febribus ſic dictis malignis, vel & vere malignis, manum ſemper a venæſectione temperandam eſſe contendunt, ne ſcilicet debilitatem in principio morbi jam præſentem augeant: cum enim hæc debilitas incipientibus morbis frequentiſſime ortum ſuum debeat ſanguini ſpiſſo, immeabili, phlogiſtico, clare eluceſcit, phlebotomiæ adminiſtrationem in febribus continuis nullis circumſcribi limitibus, niſi conditione ægri, numero & vehementia ſymptomatum. Febr. Petech. p. 22.

da adhibebantur (*a*). Et quum porro in febre putrida adfuerit cutis, capillariumque fere omnium oppilatio (§. 34.); addita fuere lenia deobſtruentia & diaphoretica medicamenta; qualia ſunt nitrum, ſtibium diaphoreticum non ablutum, lapides ancrorum &c. (§. 24.).

§. 92.

Quoniam demum cortex peruvianus putredini humorum maxime reſiſtit (*b*); in iis, ubi humorum corruptio maxima aderat, medicamentum hoc egregie profuit (§. 26.).

§. 93.

In ſymptomatum mitigatione (§. 85. 3.) præcipue ad cephalalgiam, & delirium reſpiciendum erat; hæc autem optime mitigantur revellendo materiam morboſam ab en-

(a) Sunt tamen, qui acidis in febribus putridis caute admodum utendum eſſe monent. PRINGLE P. III. cap. 7. p. m. 298. & ſeq.

(b) Vires corticis peruviani in febribus putridis perfectiſſime deſcripſit ILL. de HAEN. Rat. Med. III. cap. 1. & confirmat etiam CEL. HASENOEHRL Febr. Petech. p. 40. & ſeq.

encephalo, per epiſpaſtica, aut veſicantia cuti adplicata; ergo, ubi cephalalgia magna, aut delirium magnum fuit, epiſpaſtica, aut veſicantia adplicare, neceſſe erat; & ſi hæc tempeſtive, priusquam nempe dicta acrimonia encephalon deſtruxiſſet; & ſatis larga, ut revulſionem tanto majorem efficere poſſent, adhibita fuerunt, ſæpe optime levarunt ægrum (§. 25.).

§. 94.

Quoniam vero veſicans cadaveri adplicatum cuticulam non elevat; nec eandem elevabit, etiam repetitum, ubi, vivente licet homine, vires vitæ jam deficiunt; ſed quibus vires vitæ jam deficiunt ex ſumma humorum corruptione, ii certo moriuntur; ergo, quibus veſicantia nullas veſicas, etiam repetita, levarunt, ii certo moriebantur (§. 25.) Contra vero, licet veſicantia amplas etiam veſicas extrahant, quandoque tamen humorum acrimonia tanta eſt, ut ſuperari nequeat ullis auxiliis, & neceſſario ægrum mori, neceſſe ſit; ergo etiam eorum, quibus veſicantia amplas veſicas extraxerunt, multi occubuerunt (§. 25.).

§. 95.

Symptoma quoque moleſtum eſt linguæ ſiccitas (§. 15.); ſed hæc optime tollitur remediis mucilaginoſis, & ſaponaceis; igitur mucilago ſeminum cydoniorum, cum melle roſarum, & ſimilia optime conducebant (§. 27.).

§. 96.

Quum autem, morbo jam perfecte judicato, utile ſit, corpus leni purgante evacuare; quo reliquiæ materiæ morboſæ, aut collectæ interea in primis viis ſordes leviores evehantur: purgans lene (§. 28.) abſoluta criſi exhibitum fuit.

§. 97.

Et quia ſimul in omni febre magna fit jactura tam ſolidarum, quam fluidarum corporis humani partium; eadem jactura, morbo perfecte judicato, reparari debet: hæc autem optime reparatur cibis levioribus, & facillime digerendis, qui parca ſimul copia exhiberi debent, ut a viribus ventriculi, a morbo prægreſſo adhuc debilibus, in bonum chylum mutari poſſint, & corpus noſtrum

refi-

reficiant, non opprimant; igitur reconvaleſcentibus ex febre putrida cibi leviores, & facillime digerendi, parva copia, exhiberi debuerunt (§. 28.).

§. 98.

Quum denique ad robur priſtinum corpori conciliandum, lenis corporis motus perquam utilis ſit; eundem quoque motum jubebantur reconvaleſcentes noſtri exercere (§. 28.); atque ita felicis curationis finem abſolvere.

A. M. D. G.